

SUOMEN ESI- JA KAMPAKERAAMISEN AJAN HAUTAUKSET

Typologia ja maantieteellinen sijainti

Arkeologian proseminariesitelmä

Turun yliopisto

2.4.2009

Leena Viskari

TIIVISTELMÄ

Kuolleen hautaaminen on aina ilmaus yhteisön traditioista, jolloin hautaustapoja tutkimalla pystytään päättämään muun muassa kulttuurin vaikutusalueita. Proseminari-esityksessäni tutkin Suomen esi- ja kampakeraamisen ajan hautaustapoja, joissa voidaan löytää tuhansien vuosien ajan jatkunut tradition ilmaus. Punamulta, jota yleisesti on käytetty mesoliittisen ja kampakeraamisen ajan hautauksissa, voidaan kuolemanrituaalissa tulkita hyvin syväksi metaforaksi ihmisen olomuodon muuttumisesta.

Kirjallisten lähteiden lisäksi olen tukeutunut työssäni Museoviraston Muinaisjäännösrekisterin antamiin tietoihin muinaisjäännösten tyypeistä ja sijainnista.

Maantieteellisesti koko Suomen alueelta saaristoa ja aivan maan pohjoisinta osaa lukuun ottamatta on löytynyt hautoja tai kalmistoja, jotka voidaan luotettavasti ajoittaa esi- ja kampakeraamiseen aikaan. Tyypillisen kampakeraamisen aikana hautaustavat ovat hyvin yhtenäisiä koko maassa, myöhäisellä kampakeraamisella ajalla näkyy eri alueilla hautaustapojen muutoksia.

Hakusanat: ajoitukset, haudat, hautaukset, hautaustavat, kalmistot, kampakeraaminen aika, kivikausi, mesoliittinen aika, punamulta

Sisällysluettelo

1. Johdanto	3
2. Hautojen kertomaa	4
2.1. Hautaukset yhteisön uskomusmaailman heijastajina.....	4
2.2. Punamulta fyysisesti ja symbolisesti	5
3. Suomen kivikauden hautausten typologiaa.....	6
4. Esikeraamiset hautaukset	8
5. Varhaisen kampakeraamisen haudat.....	10
6. Tyypillisen kampakeraamisen kausi	11
6.1. Yleistä	11
6.2. Lounais-Suomi.....	12
6.3. Pohjanmaa.....	12
6.4. Keski- ja Itä-Suomi	13
7. Myöhäisen kampakeraamisen kausi.....	16
8. Lopuksi.....	18

Lähdeluettelo

Liitteet

1. Johdanto

Kuolleen hautaaminen on aina osa laajempaa kontekstia, jonka muodostavat erilaiset yhteiskunnan osa-alueet: jokainen kulttuuri kehittää omat erityiset toimintatapansa, jotka saattavat hyvinkin pitkään pysyä muuttumattomina (ks.esim. Halinen 1999:175).

Ruumiin hautaamisessa voimme nähdä tietyn tradition ilmauksen, jolloin hautaaminen on osa laajempaa kuolemanrituaalia, jossa kuollut siirretään tietyn, vakiintunein perintein elävien maailmasta kuolleiden maailmaan (ks.esim. Pihlman 1997:9).

Tutkin proseminariesitelmässäni Suomen esi- ja kampakeraamisia hautaustapoja, jotka käsitykseni mukaan pysyivät joiltakin piirteiltään hyvinkin muuttumattomina tuhansien vuosien ajan. Rajaan tutkimuksen ulkopuolelle nuorakeraamisen ja sitä myöhemmät kulttuurit, koska ne poikkeavat monessa suhteessa esi- ja kampakeraamisesta kulttuurista (ks.esim. Luoto 1988:79). Tarkoitukseni ei ole tutkia kulttuurissa tapahtuvaa muutosta, mikä sinällään olisi hyvin mielenkiintoinen tutkimuskohde, mutta vaatisi enemmän tilaa kuin tämän työn puitteissa on mahdollista. Lähtökohtani on, että hautaustavat ovat kulttuurin sisällä hyvinkin muuttumattomia, jolloin vakiintuneiden hautaustapojen kautta voidaan nähdä esimerkiksi kulttuurin maantieteellisiä vaikutusalueita.

Työn tarkoituksena on selkeyttää Suomen esi- ja kampakeraamisten hautojen luokittelua ja ajoituksia sekä sijoittaa tunnetut ja mahdolliset haudat ja kalmistot aika- ja paikkakontekstiin. Käytän lähteinä työssäni Suomessa aiheesta julkaistuja tutkimuksia vuosilta 1961–2008 sekä Museoviraston internet-sivustoilla julkaisemaa Muinaisjäännösrekisteriä, josta olen etsinyt hautojen rakennetta ja ajoituksia koskevaa tietoa esi- ja kampakeraamiselle ajalle ajoitetuista kalmistoista ja haudoista.

Suomen punamultahaudat on perinteisesti jaettu kolmeen tyyppiin (A, B ja C), joiden mukaan on myös tehty päätelmiä ajoituksesta. Jaottelu perustuu Torsten Edgrenin vuonna 1966 julkaisemaan tutkimukseen *Jäkärkä-gruppen. En västfönska kulturgrupp under yngre stenålder*, joka on julkaistu Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirjassa 64. Tätä työtä varten jaottelu ei tuntunut riittävän, ja olen luonut uuden tyypittelyn esi- ja kampakeraamisten hautojen ulkoisten ominaisuuksien ja hauta-antien osalta vastaamaan paremmin työni tarkoitusta.

Mirja Miettinen (1990) on Laukaan Hartikan punamultahautaa käsittelevän artikkelinsa *A Red-ochre Grave of the Comb Ware Period from Hartikka in Laukaa* yhteyteen laatinut Suomen punamultahautoista kartan, johon sitten myöhemmin ovat omien tutkimustensa yhteydessä lisänneet tietoja mm. Jouko Rätty (1995) ja Petri Halinen (1999). Kartat kattavat aikavälin esikeraamiset – myöhäiskivikautiset punamultahautojen löytöpaikat. Nämä jo valmiit kartat eivät täysin vastaa sitä aikarajasta, jonka olen työhöni valinnut, joten olen laatinut liitteenä olevat kartat muinaisjäännösrekisterin antamien karttakoordinaattien perusteella.

Suomen esi- ja kampakeraamisten kulttuurien haudoista ja kalmistoista on tehty runsaasti tutkimusta. Erityisesti Petri Halinen (1999) artikkelissaan *Burial Practices and the Structure of Societies during the Stone Age in Finland* ja Sirkku Pihlman (1997) artikkelissaan *Esihistorialliset hautaukset Suomessa* ovat pohtineet syvällisesti hautojen symboliikkaa ja merkityksiä. Kuitenkin kokonaisvaltainen tieto tuntui olevan sirpaleina ripoteltuina julkaistuihin artikkeleihin, kaivauskertomuksiin ja kaivauksista julkaistuihin raportteihin. Kaikkia löytöjä tai edes punamullan esiintymistä ei ole välttämättä kirjattu ylös kaivausraportteihin, ja joidenkin kaivausten osalta kaivausraportit puuttuvat yhä (Schulz 1999: 219, 222-223).

Työni Nautelankosken museossa on jo vuosia sitten haastanut minua tarttumaan kivikauden ajan hautaustapojen tutkimukseen. Erityisen mielenkiintoista on sijoittaa Kukkarkosken kalmiston punamultahaudat muiden kivikautisten kalmistojen kontekstiin ja tutkia, missä ja minkälaisia esi- ja kampakeraamisten kulttuurien hautoja meillä Suomessa on.

2. Hautojen kertomaa

2.1. Hautaukset yhteisön uskomusmaailman heijastajina

Vainajan hautaaminen, hänen saattamisensa elävien maailmasta kuolleiden maailmaan, on ilmaus traditiosta ja osa laajempaa kuolemanrituaalia, joka alkaa kuolleen käsittelystä, haudan rakentamisesta ja päättyy itse hautaustapahtuman kautta mahdollisiin

jälkiseremonioihin. Kaikki hautaamisrituaalin osat ovat ladattuja symbolisin merkityksin, joita yhteisö kantaa hyvinkin syvällä traditioissaan (ks. esim. Pihlman 1997:8–9).

Hautoja ja kalmistoja tutkimalla voidaan tehdä melko kattavia päätelmiä esimerkiksi alueen asumis- tai muusta käytöstä tietyssä aikana tai sitä hyödyntäneen yhteisön koosta, mahdollisesti myös ikä- ja sukupuolirakenteesta (Pihlman 1997:9). Hautojen tutkimisessa on myös ongelmia: kaikki hautaukseen liittyvät elementit, kuolleen käsittely, hauta-antimet, vainajan pukeminen ja haudan rakenteet ovat yhteisölle merkittäviä symbolisesti ja kertovatkin usein yhteisön ideamaailmasta eivätkä niinkään suoraan yhteisön arjesta.

2.2. Punamulta fyysisesti ja symbolisesti

Punamultaa esiintyy Suomessa luontaisesti maaperässä, mutta sitä voidaan myös valmistaa suo- tai järvimalmia eli limoniittia kuumentamalla. Limoniitti on rautahydroksidia sisältävä, multamaisena tai myhkyinä esiintyvä aine (Saksela 1964:662). Se on uusiutuva luonnonvara, jota syntyy rapautumisen tuloksena veteen liuenneen rautahydroksidin kiteytyessä (Härö 2005:3). Suomalmi on järvimalmin kaltaista, se kerääntyy kokkareiksi suossa sellaiseen kohtaan, jossa pohjavesi pursuaa maasta (Härö 2005:3). Limoniittia kuumennettaessa vesi poistuu, ja limoniitti muuttuu punaiseksi (Saksela 1964:662).

Oktrat taas ovat saven tai kalkinsekaisen rautaoksidihydraatin muodostamia maavärejä, joiden sävy ja rakenne riippuu niiden saantipaikasta. Hematiittia (kreikan *hema* = veri; *hematiitti*=verikivi) esiintyy luonnossa rakeisena rautahohteena, suomalaisena rautakiilteenä ja hienojakoisena punamultana, mutta sitä saadaan myös keltaokraa kuumentamalla (Hintsanen 2000).

Punamullan käyttäminen hautaamisen yhteydessä juontaa juurensa jo paleoliittiselta kaudelta (ks. esim. Katiskoski 2003:116). Suomessa punamullan käyttö tunnetaan varhaisimmillaan mesoliittisen ajan hautauksista (ks. esim. Halinen 1999:173). Punainen väri on perinteisesti tulkittu tärkeimmäksi punamullan käytön selitykseksi: kun vainaja sivellään punavärillä, hänet ikään kuin liitetään veren kautta elävien yhteyteen (ks. esim. Katiskoski 2003:116). Punamulta haudassa saattaa kertoa uskonnollisia käsityksiä yhtä hyvin kuin hauta-antimet: punainen, veren väri voidaan liittää elämään itseensä ja hauta-

antimet voivat kertoa niistä erilaisista tarpeista, joita ihmisellä kuoleman jälkeen mahdollisesti ajatellaan olevan (ks.esim. Rätty 1995:166).

Punamullalla on mahdollisesti myös säilyttäviä ominaisuuksia: Eeva-Liisa Schultz (1999:223) vihjaa punamultahaudasta löytyneen luuaineksen säilyneen sitä ympäröivän punamullan vuoksi ja Markku Torvinen (1979:40) toteaa tietyissä tapauksissa punamullan todennäköisesti hidastaneen luun hajoamista. Näiden havaintojen valossa olisi mielenkiintoista saada lisää tutkimustietoa punamullan vaikutuksista maatumisprosessissa.

Lisäksi voidaan pohtia tulen vaikutusta muutoksen aiheuttajana ja symboliikkaa, joka tähän liittyy. Olisiko mahdollisesti monien punamultahautojen läheltä löytyneissä liesissä valmistettu punamultaa, kuten Kaarlo Katiskoski (2003:116) ehdottaa. Silloin symboliikka on syvemmillä rautaoksidin muutosprosessissa tulen kautta hematitiiksi kuin punamullan värissä. Vainajan peittäminen punamullalla voisi liittyä sellaiseen kuolemanrituaaliin, jossa muutos elävästä kuolleeksi koetaan olomuodon muutosprosessina. Tämän muutosprosessin metaforana punamultaa olisi laitettu vainajan mukaan hänen viimeiseen leposijaansa.

3. Suomen kivikauden hautausten typologiaa

Pääosa tunnetuista kivikautisista haudoista Suomessa on kampakeraamisen kulttuurin punamultahautoja, joista useimmat sijoittuvat tyypillisen kampakeramiikan aikaan (Miettinen 1992:13). Torsten Edgren (1966:90) jakaa kivikauden ajan hautaukset rakenteiden perusteella kolmeen tyyppiin:

- A) Yksinkertaiset maahan kaivetut kuopat, joissa on runsaasti punamultaa
- B) Hautakuopan päissä on pystykivi tai kiviä
- C) Hautakuopassa on kivilaatoista tehty paasiarkku

Tyyppin B ja C hautoja on pidetty Länsi-Suomessa esiintyvän kampakeraamisen Jäkärälänryhmän hautausmuotona (Miettinen 1992:13), mutta myöhempi tutkimus on osoittanut näiden hautojen olevan melkein 3 000 vuotta tätä nuorempia (Halinen 1999:174; Huurre 2001:273–274).

Markku Torvinen (1978:38) jakaa Kukkarkoski I:n kaivauksissa vuosina 1975 ja –76 tutkitut haudat neljään ryhmään:

- a) punamultahaudat ilman todettua sisuslaitetta¹
- b) punamultahaudat, joissa on käytetty sisuslaitetta
- c) punamullaton ilman todettua sisuslaitetta oleva hauta
- d) punamullaton hauta, jossa on sisuslaite

Sirkku Pihlman (1997:15) antaa tiettyjä tyypillisiä ominaisuuksia eri aikakauden hautauksille:

- 1) mesoliittisen ajan hautauksille on tyypillistä runsas punamullan käyttö ja useimmiten esineettömyys, hautaan tai haudan päälle on voitu kuitenkin asetella sileitä kiviä,
- 2) varhaisen kampakeraamisen ajan haudoissa on vain vähän tai ei lainkaan punamultaa ja niissä on vain harvoin tavattu esineitä,
- 3) tyypillisen kampakeraamisen ajan hautaukset ovat rakenteettomia maakuoppia, joissa vainaja on peitetty punamullalla ja haudoissa saattaa olla hyvinkin runsaasti esineistöä.

Yhdistelemällä Edgrenin, Torvisen ja Pihlmanin hautaustyyppittelyä lisättynä Muinaisjäännösrekisterin (2009) antamalla tiedoilla punamultahautoista Suomen tunnettujen kivilautisten muinaisjäännösten yhteydessä olen jakanut tätä työtä varten mahdolliset ja tunnetut kivilautiset hautaukset ja kalmistot tyyppeihin seuraavasti:

- a. punamullaton hauta, ei esineitä haudassa
- b. punamultahauta, ei esineitä
- c. punamultahauta, jossa pyöreitä, sileitä luonnonkiviä
- d. punamultahauta, jossa ihmisen työstämiä esineitä
- e. punamultahauta, jossa kivirakenteita
- f. punamultaläikkä tai -alue maassa kivilautisen asuinpaikan yhteydessä, ei tunnettuja hautauksia: mahdollinen hauta.

¹ Sisuslaitteella Torvinen tarkoittaa jonkinlaista haudan vuorausta tai arkkumaista rakennetta. Sisuslaite on ollut orgaanista ainetta, joka maatuessaan on jättänyt tumman jäljen maa-ainekseen (Torvinen 1978:58,60).

4. Esikeraamiset hautaukset

Viimeisimmän jääkauden jälkeen nykyisen Suomen aluetta alettiin asuttaa hyvinkin nopeasti mantereen paljastuttua. Halisen (1999:173) mukaan pioneeripopulaatio asutti Suomea ajanjaksolla 8600–8400 eKr. Tältä ajalta ei tunneta hautauksia Suomesta (ks.esim. Halinen 1999:173).

Suomen alueen varsinaisena asutuskautena voidaan pitää ajanjaksoa 7000–6000 eKr., jolloin mannerjäätikkö oli sulanut jo kokonaan (Huurre 2001:47). Asuinpaikkoja ja esinelöytöjä tältä ajanjaksolta tunnetaan lähes koko Suomen alueelta.

Vanhimmat tunnetut hautaukset Suomesta ovat ajalta noin 6300 eKr. (Halinen 1999:173). Litorinameren vaikutuksesta ilmasto muuttui merelliseksi, ja Suomessa oli vallalla lämmin ja kostea atlanttinen vaihe, jolloin keskilämpötila oli jopa +2 °C nykyistä lämpimämpi (Huurre 2001:39). Näissä vanhimmissa haudoissa on tyypillisesti punamultaa, mutta vain muutamista haudoista on tavattu hauta-antimia (Halinen 1999:173).

Pohjois-Euroopasta tavatut mesoliittiset haudat ovat samankaltaisia: haudat olivat ruumishautoja, joissa yksinkertaisessa kuoppahaudassa vainaja oli peitetty runsaalla punamullalla. Toisinaan vainaja oli peitetty myös pyöreillä, veden hiomilla kivillä (Pihlman 1997:14–15; Halinen 1999:173). Hauta-antimia ovat voineet olla kivi-, hammas-, luu- tai sarviesineet, joista Suomen happamassa maassa eivät orgaaniset esineet ole säilyneet (Pihlman 1997:14–15). Mesoliittisen kauden hautoja tunnetaan Suomesta rannikkoalueelta sekä Kainuusta (Halinen 1999:173; Miettinen 1992:20).

Kajaanin Äkälänniemessä (ks.liite1:kartta1) on merkkejä eri-ikäisistä ja –tyyppisistä ihmistoiminnoista: kivikautinen asuinpaikka ja punamultahauta, varhaiseen rautakauteen liittyviä rakenteita sekä keskiaikainen tulisija (Schulz 1999:219). Kivikautinen asuinpaikka on pienehkö, laajuudeltaan noin 300 m², radiohiiliajoituksen mukaan asuinpaikka oli käytössä mesoliittisella kivikaudella (Schulz 1999:220). Äkälänniemeltä tunnetaan yksi punamultahauta, jossa oli punamullan lisäksi kvartssia, joista ainakin osa kuului todennäköisesti itse hautaukseen (Schulz 1999:223).

Vantaan Jönsaksen (ks.liite1:*kartta1*) laajalla muinaisjäännösalueella on suoritettu kaivauksia useaan otteeseen vuosina 1961–1991. Paikalta on tutkittu 23 hautaa käsittävä mesoliittiselle kaudelle ajoitettu punamultakalmisto (Muinaisjäännösrekisteri 2009). Haudat olivat pääosin löydöttömiä, poikkeuksena yksi hauta, jossa oli antimena kivitaltta, useimmissa oli kuitenkin haudan päälle asetettu pyöreitä, sileitä kiviä (Huurre 2001:272). Jönsaksesta tunnetaan myös nuorakeraamisen kulttuurin aikainen kalmisto sekä asunnonpohjia, paalunsijoja ja eriaikaisia tulisijoja noin 70 kappaletta (Muinaisjäännösrekisteri 2009).

Kuusamon Tuovilan Jokelasta (ks.liite 1:*kartta1*) tunnetaan yksi löydötön punamultahauta, jossa oli kiviä aseteltuna peräkkäin haudan pituussuuntaisesti. Kivikautisella asuinpaikalla, jonka yhteydessä hauta sijaitsee, maasto viettää suhteellisen jyrkästi lounaaseen, Mustalammesta Nissinjärveen laskevaa puroa kohti (Väkeväinen 1978).

Liedosta on saatu mesoliittinen ajoitus **Knaapin hiekkakuopan** (ks.liite1:*kartta1*) punamultahautojen yhteydestä löytyneestä luusta (Muinaisjäännösrekisteri 2009). Paikalla on ilmeisesti ollut kalmisto, joka on hiekanoton yhteydessä tuhoutunut lähes kokonaan. Punamultahautojen lisäksi paikalla pystyttiin erottamaan ainakin yksi selkeä hautakuvio ilman punamultaa (Muinaisjäännösrekisteri 2009).

Museoviraston Muinaisjäännösten hankerekisteri (2009) kertoo **Laukaan Savion Harjukankaan** (ks.liite 1: *kartta1*) alueen vuoden 1996 tutkimuksista seuraavasti:

Paikalla avattiin noin 2.5 x 2 m kokoinen alue.//Alueella selkeni pohjaa kohden selvärajainen noin 160 x 60 cm:n kokoinen pyöristetyn suorakaiteen muotoinen likimain itä-länsi-suuntainen punamulta-alue. Alueen molemmissa päissä oli joitakin nyrkinkokoisia kiviä. Mitään löytöjä tai jäännöksiä vainajasta ei tavattu. Oletettavasta hautatasosta löytyi kuitenkin joitakin orgaanisen kuorimaisen aineen jäännöksiä, joista jatkossa voitaneen tehdä radiohiiliajoitus. Punamulta-aluetta voitaneen pitää löydöttömyydestään huolimatta hautana.

Harjukankaalta tunnetaan useita eri-ikäisiä muinaisjäännöksiä (Muinaisjäännösrekisteri 2009). Ennen radiohiiliajoituksia ei voida varmasti sanoa, minkä ikäinen Savion

Harjukankaalta löydetty punamultahauta on. Rakenteesta (ks. *taulukko 1*) päätellen sen voisi ajatella kuuluvan esikeraamiseen aikaan.

Schulzin (1999:223) mukaan yhteistä mesoliittisen ajan hautauksille Suomessa näyttää olevan se, että haudat ovat lähes pohjois-etelä –suuntaiset, niistä puuttuvat hauta-antimet lähes kokonaan, ja ne ovat yksinkertaisia maahan kaivettuja kuoppia, joissa on runsaasti punamultaa. Tästä määritelmästä poikkeuksia ovat Knaapin yksi punamullaton hauta, Äkälänniemen kvartsia sisältänyt hauta, yksi Vantaan Jönsaksen hauta, jossa oli kivitaltta sekä Harjukankaan mahdollisesti mesoliittinen itä-länsi –suuntainen hauta.

Taulukko 1

Esikeraamisen kauden haudat ja kalmistot tyypeittäin.

Paikkakunta	Muinaisjäännös	Tyyppi	Hautoja	Löydöt
Kajaani	Äkälänniemi	d	1	kvartsia
Kuusamo	Tuovila Jokela	c	1	ei
Laukaa	Harjukangas	c	1	ei
Lieto	Knaapi	a,b	2 (useita?)	ei
Vantaa	Jönsas	c,d	23	kivitaltta

5. Varhaisen kampakeramiikan haudat

Suomen toistaiseksi ainoa varhaiselle kampakeramiselle kaudelle ajoitettu kalmisto on löydetty Pohjois-Pohjanmaalta, **Simosta, Tainiaron** (ks.liite1:*kartta2*) laajalta, noin 14 000 m² käsittävältä muinaisjäännösalueelta (Muinaisjäännösrekisteri 2009). Halisen (1999:173) mukaan muinaisjäännös käsittää 36 tai 37 ruumishautaa, joissa ei ole punamultaa. Hautakuopat ovat selkeät, mutta mitään merkkejä ruumiista ei ole säilynyt, eikä näin ollen voida päätellä myöskään vainajan hautaamisesta esimerkiksi sitä, mihin ilmansuuntaan pää tai jalat ovat osoittaneet. Haudat ovat sijainneet lähellä asuinpaikkaa, Simojoen suuntaisesti (Halinen 1999:173). Tainiario on toistaiseksi myös pohjoisin Suomessa ja Skandinaviassa tavattu varhaiskampakeraminen asuinpaikka ja kalmistoalue (Muinaisjäännösrekisteri 2009).

Sievin Sopenkangas (ks.liite1:*kartta2*) on ajoituksena moniperiodinen muinaisjäännös (Muinaisjäännösrekisteri 2009). Paikalta on löydetty varhaista kampakeramiikkaa ja

punamultahauta. Sievin ja Simon varhaiselle kampakeramiiselle ajalle ajoitetut haudat ja kalmistot on esitelty tyypeittäin taulukossa 2.

Taulukko 2

Varhaisen kampakeramiikan kauden haudat ja kalmistot tyypeittäin.
VK=varhainen kampakeramiikka

Paikkakunta	Muinaisjäännös	Tyyppi	Keramiikka	Hautoja
Simo	Tainiaro	a	VK	36/37
Sievi	Sopenkangas	b	VK	1

Tainiaron varhaisen kampakeramiikan kalmiston punamullattomuus mietityttää: miksi punamultaa ei käytetty Pohjois-Suomessa hautauksissa, kun sen esiintyminen ainakin tyypillisen kampakeramiikan ajan hautauksissa on muualla Suomessa suorastaan sääntö? Liittyykö tämä luonnonympäristöön, saatavilla olevaan materiaaliin vai olivatko pohjoisen Suomen alueen tuon ajan ihmiset tulleet eri kulttuuripiiristä kuin etelämpänä asuneet?

6. Tyypillisen kampakeramiikan kausi

6.1. Yleistä

Suomesta tunnetaan useita tyypillisen kampakeramiikan kauden hautoja ja kalmistoja, jotka ajoittuvat noin 4000–3600 eKr. Useimmat niistä sijoittuvat joko rannikolle tai sisämaan vesistöjen yhteyteen (Halinen 1999:173–174). Laajimmat ovat Kukkarkoski I Liedossa, Hartikka Laukaalla ja Vaateranta Taipalsaassa (ks. *taulukko 3*; vrt. esim. Halinen 1999:174). Näiden lisäksi useiden tyypillisen kampakeramiikan aikaan ajoitettujen muinaisjäännösten yhteydestä tunnetaan hautauksia tai punamultaläikkiä tai -alueita, jotka voidaan olettaa haudoiksi (ks.liite1:*kartta3*). Lukujen 6.2.-6.4. tiedot perustuvat Museoviraston Muinaisjäännösrekisteriin (2009), ellei toisin mainita.

6.2. Lounais-Suomi

Liedon Kukkarkoskella suoritettiin Markku Torvisen (1979) johdolla kaivauksia 1970-luvun puolivälissä, jolloin paikalta löydettiin 12 hautaa käsittävä kalmisto. Torvisen mukaan kaikki haudat olivat kuoppahautoja ilman maanpäällisiä rakenteita, eikä haudoissa myöskään ollut kivirakenteita. Yksi haudoista oli todennäköisesti kaksoishauta. Kukkarkosken kalmisto ja asuinpaikka sijaitsee aivan Aurajoen tuntumassa, sen itärannalla. Tutkituista haudoista yhdeksän oli joen kanssa samansuuntaisia, kolmen haudan pituusakseli oli vinosti jokeen nähden. Sekä rannansiirtymäkronologia että haudoista löytynyt esineistö tukevat punamultahautojen sijoittumista tyypillisen kampakeramiikan aikaan (Torvinen 1979:38, 75).

Kukkarkosken haudoista kymmenen oli punamultahautoja ja kaksi hautaa oli punamullatonta: toinen punamullaton hauta voidaan löytöjen perusteella sijoittaa nuorakeraamisen kulttuurin aikaan ja toisen punamullattoman haudan kohdalla on hieman epäselvää, voidaanko sitä pitää hautana lainkaan. Punamultahautoista kaksi oli löydöttömiä, mutta kuuden haudan antimet olivat runsaat: meripihkakoruja, piiesineitä, kvartsiitti- ja kivilajiesineitä (Torvinen 1979: 54, 58).

Kukkarkosken punamultahautojen kanssa samantyyppisiä hautoja löytyy **Kokemäen Pispasta** (Torvinen 1979: 54). Kokemäen Pispä sijaitsee Kokemäenjoen itärannalla (Luho 1961:5) kuten Kukkarkoski Aurajoen itärannalla. Pispän kivikautisella asuinpaikalla oli 20 haudoiksi tulkittavaa punamulta-aluetta, joista seitsemän sijaitsi asuntokuopissa, kuusi tavallisessa kulttuurikerroksessa ja seitsemän hieman asuinpaikkaa ylempänä (Luho 1961:10). Löytöinä haudoissa oli meripihkaa sekä piiesineitä, yhdessä haudassa oli myös harva kiveys (Luho 1961:10).

6.3. Pohjanmaa

Pohjanmaalta punamultahautoja tai –kalmistoja löytyy **Kristiinankaupungista Lappfjärd-Björnåsen, Teuvalta Komsinkangas 2, Kaustisilta Kangas ja Evijärveltä Kotikangas**. Evijärven kivikautinen asuinpaikka sijaitsee Ähtävänjoen itärannalla. Alueelle rakennettiin Timosen paikallistie, eikä muinaisjäännöstä ehditty tutkia

perusteellisesti ennen tien rakentamista. Paikalta on kuitenkin löytynyt yksi tuhoutunut punamultahauta sekä löytöinä muun muassa tyypillistä kampakeramiikkaa. Lappfjärd-Björnåsen sijaitsee Kärjenjoen länsipuolella Kristiinankaupungissa, muinaisen merenlahden rannalla. Kaivaus- ja irtolöydöt ovat Jäkärän keramiikkaa, tyypillistä ja myöhäistä kampakeramiikkaa sekä meripihkaa. Löydetyistä punamultahautakalmistosta on tutkittu kolme hautaa. Teuvan Komsinkankaalta tunnetaan yksi löydötön punamultahauta. Haudassa oli kaksi hiekkakivilaakaa, josta Museoviraston Muinaisjäännösrekisterissä (2009) todetaan, että ne ”*olivat todennäköisesti muualta tuotuja*”. Lähellä sijaitsevat Komsinkankaan asuinpaikat 1, 3 ja 4, jotka sijaitsevat kuivatun Komsinjärven läheisyydessä, länsi-luode-pohjoisrannalla. Asuinpaikkojen keramiikkalöydöt ovat Jäkärän keramiikkaa.

Kaustisten Kankaan asuinpaikka on sijainnut muinaisen merenlahden (nykyisin Perhonjoen) rannalla. Asuinpaikka on laaja ja se on tulkittu keskuspaikaksi, osaksi laajempaa järjestelmää, jolloin asutus oli Kankaalla ympärivuotista (Halinen 1997:26). Halisen (1997:24) mukaan Kankaan kalmisto on sijainnut aivan asuinpaikan vieressä. Kalmiston haudoista on tutkittu kolme, joista kaksi oli punamultahautoja ja yksi punamullaton sekä löydötön hauta. Punamultahautoissa oli runsaasti anteja: meripihkariipuksia, hioin, nuolenkärki, liuskerengas. Suurimmassa, punamulta-alueiden perusteella kolme vainajaa sisältävässä haudassa oli myös hieman luuta (Halinen 1997:22–23). Asuinpaikan keramiikka on tyypillistä ja myöhäistä kampakeramiikkaa.

Vuoden 2008 kesällä **Yli-Iin Kierikistä** löytyi punamultakuvio, joka voidaan tulkita haudaksi (Sarkkinen 2009). Yli-Iistä pohjoiseen sijaitsee **Tervolan** kivikautinen asuinpaikka **Laajamaa 1**, jonka yhteydestä on löytynyt kolme punamultahautaa sekä tyypillistä kampakeramiikkaa.

6.4. Keski- ja Itä-Suomi

Laukaan Hartikasta löytyy Kaustisten Kankaan kanssa lähes samanikäisiä useamman hautauksen sisältäviä punamultahautoja (Halinen 1997:23). Hartikan kivikautinen asutus sijaitsee vesistöllisesti tärkeän Tarvaalankosken itärannalla (Miettinen 1992:8). Asuinpaikkalöydöt ovat tyypillistä kampakeramiikkaa, asbestikeramiikkaa, pii- ja kvartsiaineistoa (Miettinen 1992:9). Paikalta on todettu ainakin neljätoista hautaa, joista seitsemän oli vuonna 1992 tutkittu kokonaan. Punamullan lisäksi viidessä haudassa oli

hauta-antimina meripihkaa, piiesineitä, liuskerenkaita sekä kampakeramiikkaa (Miettinen 1992:12–13,16–18).

Pielaveden Jatalahdesta on havaittu punamultaa kivi-kautisen asuinpaikan yhteydestä, mutta aluetta ei ole tarkemmin tutkittu eikä määritetty. Kun siirrytään Pielavedeltä hieman pohjoiseen, vastaan tulee **Vieremän Hukkalanharjun** kivi-kautinen asuinpaikka, josta on todettu punamultaläiskiä, löytöinä on tullut esille varhaista asbestikeramiikkaa sekä tyypillistä kampakeramiikkaa. **Kiuruvedellä Tuonelanharjun** Koskenjoen lounaisrannalla sijaitsevan kivi-kautisen asuinpaikan yhteydestä on havaittu viisi punamultakohtaa, jotka voidaan tulkita haudoiksi, lisäksi tunnetaan **Kariahon** hiekanoton pahasti tuhoamat kolme punamultahautaa, joista on löytynyt liuskeriipuksia.

Etelä-Savossa **Joroisissa Kanavan** tyypillisen kampakeramiikan aikaan sijoittuvan kivi-kautisen asuinpaikan yhteydestä on 2000-luvun alussa tutkittu kaksi hautaa, joista toinen sisälsi useita hautauksia (Mustonen 2005:19,28). Löytöinä oli meripihkaa ja piitä. Joukkohaudassa oli myös säilynyt ihmisen hampaita (Mustonen 2005:21,23).

Joensuun Siihtalan kaupunginosassa, Pielisjoen länsipuolella on tarkemmin tutkimaton punamulta-alue, josta löytöinä on yksi kvartsi-iskos. Siihtalan kivi-kautinen asuinpaikka (Joensuu 2 Siihtala 1), joka radiohiiliajoituksen perusteella sijoittuu tyypillisen kampakeramiikan aikaan, sijaitsee lähellä punamulta-aluetta. **Kiteen Sarvisuon** kivi-kautinen asuinpaikka sijaitsee muinaisella rantaterassilla: sieltä on tutkittu yksi esineetön punamultahauta. Asuinpaikalta on löytynyt varhaista asbestikeramiikkaa, tyypillistä sekä myöhäistä kampakeramiikkaa ja Pöljän/Kierikin keramiikkaa.

Taipalsaaren Vaaterannan (ent. Rättiranta) kivi-kautinen asuinpaikka sijaitsee Kirjamoinisalmen pohjoisrannalla, muinaisella rantaterassilla (Muinaisjäännösrekisteri 2009; Rätty 1995:161). Keramiikka on sekä varhaista että tyypillistä kampakeramiikkaa (Rätty 1995:162). Kaikkiaan viidestä 1970-luvun alussa tutkitusta punamultahaudasta neljä oli ruumishautaa ja yksi polttohautaus; Vaaterannan polttohautaus on toistaiseksi myös ainoa Suomessa tavattu kivi-kautinen polttohautaus (Rätty 1995:163–166). Tosin mahdollista on myös, että polttohautaukseksi tulkittuun hautaan on haudattu tulipalon uhreina menehtyneet vainajat, jolloin polttaminen ei olisi ollut varsinainen hautausmuoto

Taulukko 3

Hautoja ja kalmistoja sekä mahdollisia hautoja (punamulta-alueita ja -läikkiä), jotka voidaan kontekstin perusteella sijoittaa tyypillisen kampakeramiikan aikaan.

VAK=varhainen asbestikeramiikka, TK=tyypillinen kampakeramiikka,
JK=Jäkärän keramiikka, AK=asbestikeramiikka, MK=myöhäinen kampakeramiikka,
NK=nuorakeramiikka, KK=Kierikin keramiikka

Paikkakunta	Muinaisjäännös	Tyyppi	Keramiikka	Hautoja
Evijärvi	Kotikangas	b (d?)	TK	1
Joensuu	Siihtala 4	f		
Joroinen	Kanava	d	TK	2
Kaustinen	Kangas	a, d	TK, MK	3
Kitee	Sarvisuo	b	TK, VAK,	1 (useita)
Kiuruvesi	Kariaho	b, d		3
Kiuruvesi	Tuonelanhrju	b		(5 mahd.)
Kokemäki	Pispa	d	TK, NK	1 (+2)
Kotka	Nikeli	b	TK, AK	1
Kristiinan- kaupunki	Lappfjärd- Björnåsen	d, (b?)	TK, JK, MK	3 (useita)
Laukaa	Hartikka	b, d	TK, AK	14 (+2?)
Lieto	Kukkarkoski	d, (b)	TK, NK	10 (+2)
Pielavesi	Jatalahti	f		
Taipalsaari	Vaateranta	c,b,d	TK	21-22
Tervola	Laajamaa 1	b	TK	3
Teuva	Komsinkangas	b	JK	1
Vieremä	Hukkalanharju	b	TK, VAK	3
Yli-Ii	Kierikki	f	KK	1

- a. punamullaton hauta, ei esineitä haudassa
- b. punamultahauta, ei esineitä
- c. punamultahauta, jossa pyöreitä, sileitä luonnonkiviä
- d. punamultahauta, jossa ihmisen työstämiä esineitä
- e. punamultahauta, jossa kivrakenteita
- f. punamultaläikkä tai -alue maassa kivikautisen asuinpaikan yhteydessä, ei tunnettuja hautauksia: mahdollinen hauta.

(Katiskoski 2003: 118). Vuosien 1997–99 kaivauksissa tutkittiin jo aikaisemmin tunnettujen hautausten lisäksi 18–19 hautaa tai haudaksi tulkittavaa punamulta-aluetta (Katiskoski 2003: 84). Hautaukset ajoitettiin tyypillisen kampakeramiikan kauteen (Katiskoski 2003: 106–112). Hauta-antimina ovat olleet meripihkakorut, pii- ja kvartsiesineet sekä keramiikka, yksi hauta oli löydötön ja yhdessä haudassa oli ainoastaan pyöreitä, sileitä kiviä (Katiskoski 2003: 98–100).

Kotkan Nikelin kivistä asuinpaikan löydöt ovat tyypillistä ja asbestikeramiikkaa, paikalta on löytynyt yksi punamultahauta, ilmeisesti löydötön.

Taulukkoon 3 on kerätty tyypilliseen kampakeraamiseen aikaan ajoitetut mahdolliset ja tunnetut kivistä hautaukset. Taulukkoa tarkastelemalla voidaan todeta, että tyypillisen kampakeraamisen kulttuurin hautaukset ovat lähes kaikki punamultahautoja, joissa vainajan mukaan usein on laitettu esineitä (tyypit b ja d). Ainoastaan Vaaterannasta tunnetaan pyöreitä, sileitä kiviä sisältänyt hauta ja toisaalta vain Kaustisten Kankaalla on todettu punamullaton hauta.

7. Myöhäisen kampakeramiikan kausi

Laitilan Nästinristi (ks.liite 1: *kartta4*) on ollut laaja asuinpaikkojen ja röykkiöiden muodostama kokonaisuus, josta on tutkittu 14 röykkiötä ja osa asuinpaikkajäännöksistä sekä yhdeksän punamultahautaa (Muinaisjäännösrekisteri 2009; Vikkula 1986:8). Viisi haudoista oli varustettu kivilatomuksin ja hauta-antimin, neljä muodosti erillisen ryhmän, eikä niissä ollut sen paremmin kivilatomuksia kuin muitakaan löytöjä (Vikkula 1986:8–9). Haudat on ajoitettu myöhäisen kampakeramiikan aikaisiksi (Halinen 1999:175).

Harjavallan Hiittenharjulta (ks.liite 1: *kartta4*), joka Pyheensillan tyylin keramiikkalöytöjen perusteella voidaan ajoituksellisesti sijoittaa myöhäisen kampakeramiikan aikaan, on tutkittu yksi rakenteeton ja ilmeisesti löydötön punamultahauta (Muinaisjäännösrekisteri 2009).

Salon Sinivuoren (ks.liite 1: *kartta4*), laaja muinaisjäännösalue on ollut käytössä pitkään, Sinivuori I jo esikeraamisella kaudella (Muinaisjäännösrekisteri 2009). Paikalla on

suoritettu myöhäiskivikaudelle ajoitetun asuinpaikan kaivauksia Anna-Liisa Hirviluodon ja Jan Fastin johdolla vuonna 1997 (Fast 1998:35). Tällöin aivan lieden läheisyydestä löydettiin punamultahauta², jonka täyttömaassa oli muun muassa Uskelan tyyppin keramiikkaa, meripihkan palasia sekä piikivikaavin (Fast 1998:35).

Pohjois-Suomesta tunnetaan **Suomussalmelta, Ämmänsaaren TB:n rannasta** (ks.liite1:*kartta4*) myöhäisen kampakeramiikan ajan löydötön punamultahauta (Muinaisjäännösrekisteri 2009).

Punamultahautojen määrä myöhäisellä kampakeraamisella ajalla on huomattavasti pienempi kuin tyyppillisen kampakeramiikan aikana: laajin kalmistoalue sijaitsee Laitilan Nästinristin muinaisjäännösalueella (ks. taulukko 4).

Taulukko 4

Hautoja ja kalmistoja sekä mahdollisia hautoja (punamulta-alueita ja -läikkiä), jotka voidaan kontekstin perusteella sijoittaa myöhäisen kampakeramiikan aikaan.

AK=asbestikeramiikka, PK=Pyheensillan keramiikka,
TK=tyypillinen kampakeramiikka, UK=Uskelan keramiikka

Paikkakunta	Muinaisjäännös	Tyyppi	Keramiikka	Hautoja
Harjavalta	Hiittenharju	b	AK, PK	1
Laitila	Nästinristi	b,e	TK	9
Salo	Sinivuori	d	UK	1
Suomussalmi	TB:n ranta	b	AK	1

Maantieteellisesti Laitilan läheisyydessä sijaitsevat **Euran Kolmhaaran** ja **Mynämäen Aistin** muinaisjäännösalueet (ks.liite1:*kartta4*). Kolmhaara on ajoitukseltaan moniperiodinen: haudoista tehdyt ajoitukset liittyvät kaksi hautaa kivikauteen, viisi epineoliittiseen vaiheeseen ja yksi hauta on ajoitettu rautakauteen (Muinaisjäännösrekisteri 2009).

² Elsa Hietala (suullinen tiedonanto 11.11.2008) kertoi minulle olleensa mukana Salon Sinivuoren kaivauksilla, jolloin esiin tuli mm. punamultahauta. Jan Fast ei artikkelissaan mainitse punamultaa haudan yhteydessä.

Muinaisjäännösrekisterin (2009) mukaan Kolmhaaran punamultahautoista yksitoista on paasiarkkuhautaa ja kahdeksan sellaista hautaa, jonka toisessa tai molemmissa päissä oli pystykivi. Aistin muinaisjäännös käsittää viisi punamultahautaa, joista paasiarkkuja sisältäneitä hautoja on tutkittu neljä (Huurre 2001:273, Muinaisjäännösrekisteri 2009). Huurteen (2001:273–274) mukaan paasiarkkuhaudat ovat kivikautta nuorempia: taulukossa 5 ne ovat mukana omalla tunnuksellaan.

Taulukko 5

Kolmhaara ja Aisti

JK=Jäkärän keramiikka, TK=tyypillinen kampakeramiikka,

p=paasiarkku- /pystykivihauta

Paikkakunta	Muinaisjäännös	Tyyppi	Keramiikka	Hautoja
Eura	Kolmhaara	b	JK, TK	1
		d		6
		p		19
Mynämäki	Aisti	b	JK,TK,	1
		p		4

8. Lopuksi

Proseminaariesitelmäni tarkoitus oli selkeyttää Suomen esi- ja kampakeraamisten hautojen luokittelua ja ajoituksia sekä sijoittaa tunnetut ja mahdolliset haudat ja kalmistot aika- ja paikkakontekstiin. Aiemmassa tutkimuksessa tieto on hajanaisena ja hautauksista on tehty erilaisia jakoja. Yhdistelemällä aiempien tutkimusten tyypittelyjä ja täydentämällä niitä Muinaisjäännösrekisterin tiedoilla loin kivikauden hautauksista kuusiosaisen luokittelun. Luokittelu pitää sisällään erilaiset punamultahaudat, punamullattomat haudat sekä punamultaläikät asuinpaikkojen yhteydessä.

Sijoittamalla eri luokkien haudat kivikauden keraamisten kausien yhteyteen sain järjestettyä hautojen ajoitukset. Suomen esi- ja kampakeraamisen ajan hautaukset ovat pääasiassa punamultahautoja, joskin punamullattomiakin hautauksia on todettu. Punamullattomien hautojen havaitseminen, varsinkin kun niissä ei ole vainajan mukana haudattuja esineitä, on maastossa vaikeaa. Toistaiseksi punamullattomia hautauksia tunnetaan ainoastaan Liedon Knaapin ja Kaustisten Kankaan punamultahautojen yhteydestä sekä Pohjois-Suomesta Simon Tainiaron muinaisjäännösalueelta.

Pääosa Suomen tunnetuista esi- ja kampakeraamisen ajan haudoista sijoittuu tyypillisen kampakeramiikan aikaan. Tuona aikana tyypillistä hautauksille on punamullan käyttö sekä monien hautojen runsaat hauta-antimet. Esikeraamiselle ajalle näyttää olevan tyypillistä runsas punamullan käyttö hautauksissa sekä esineiden puuttuminen. Hautauksissa saattaa esiintyä luonnonkiviä. Orgaanisista aineista – puusta, luusta, nahasta jne. – valmistetuista hauta-antimista emme voi tietää, niitä on mahdollisesti laitettu hautoihin mukaan jo esikeraamisella ajalla. Myöhäisen kampakeramiikan aikana hauta-antimet taas vähenevät, punamullan käyttö jatkuu, mutta uutena piirteenä Lounais-Suomen alueella aletaan hautoihin tehdä kivistä rakenteita.

Esi- ja kampakeraamisia hautauksia on löydetty lähes koko Manner-Suomen alueelta (ks.liite 2:kartta 5). Hautoja on tähän mennessä löydetty eniten Sisä-Suomesta. Pohjanmaalta tunnetaan useita hautauksia, mutta vain vähän kalmistoja. Laajin kalmistoalue sijoittuu Pohjois-Suomeen varhaisen kampakeraamisen ajan yhteyteen. Mesoliittisen ajan hautaukset ovat hyvin samankaltaisia koko Suomessa. Varhaisen kampakeraamisen ajan Pohjois-Suomen haudat eroavat punamullattomuutensa vuoksi muun Suomen kampakeraamisista hautauksista: tosin tuon ajan hautauksia tunnetaan kovin vähän, joten mitään suurempia johtopäätöksiä ei voida tehdä tämän perusteella. Aineiston niukkuuteen saattaa myös olla syynä se, että punamullattomia, esineettömiä hautoja on vaikea tunnistaa. Tyypillisen kampakeraamisen ajan kalmistot ovat koko Suomessa hyvin samankaltaisia: haudat on usein varustettu runsain hauta-antimin ja ne sijaitsevat lähellä asuinpaikkoja. Myöhäisellä kampakeraamisella ajalla näyttäisi syntyvän uusia muotoja hautaustavoissa eri osissa maata, tosin tässäkin on aineiston osalta ongelmia, ainakin mitä tulee hautojen ajoituksiin.

Tekemäni päätelmät mukailevat aikaisempaa (lähinnä Pihlman 1997) käsitystä kivikautisten punamultahautojen typologiasta. Jotta kivikautisista hautauksista ja punamullasta ilmiönä saataisi lisää tietoa, tulisi kivikautisten asuinpaikkojen kaivauskertomuksia käydä läpi systemaattisesti. Kaivaus- ja raportointitilanteen epävarmuus punamultaesiintymien luonteesta on todennäköisesti ”kadottanut” suuren määrän punamultahautoja. Tällaisten tilanteiden ehkäisemiseksi tulevaisuudessa tulisi punamultaesiintymiin kohdistettuja toimenpiteitä ja dokumentointia yhtenäistää nykyistä seikkaperäisemmällä ohjeistuksella.

Lähdeluettelo

Painamattomat lähteet

Arkistolähteet

Väkeväinen, Lea 1978. *Kuusamo, Tuovila, Jokela*. Kivikautisen asuinpaikan kaivaus.
Turun yliopiston arkeologian oppiaineen arkisto.

Luennot, seminaarit, esitelmät ja muut suulliset tiedonannot

Sarkkinen, Mika 2009. *Pohjoinen ulottuvuus – poimintoja pohjoisen arkeologiasta*.
Turun yliopiston arkeologian oppiaineen luento 16.-17.2.2009.
Luentomuistiinpanot tekijän hallussa.

Hietala, Elsa 2008. *Keskustelu*. Nautelankosken museossa 11.11.2008 koskien Salon
Uskelan kaivauksia vuonna 1997. Ei kirjallisessa muodossa.

Digitaaliset lähteet

Hintsanen, Päivi 2000. Okra. <http://www.coloria.net/varit/okra.htm>.
Päivitetty 28.7.2008. Käytetty 17.3.2009.

Härö, Erkki 2005. Suomen vuoritoimi ja metalliruukit. Historical mining and
metallurgy in Finland. <http://www.antskog.fi/ruukit.pdf>. Käytetty 17.3.2009.

Muinaisjäännösrekisteri 2009. [http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/
rekisteriportaali/portti/default.aspx](http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx). Päivitetty 18.10.2006. Käytetty
20.1.2009.

Muinaisjäännösten hankerekisteri 2009. [http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/
rekisteriportaali/portti/default.aspx](http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx). Käytetty 20.3.2009.

Kirjallisuus

Edgren, Torsten 1966. Jäkärälä-gruppen. En västfinsk kulturgrupp under yngre stenålder. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 64:90-106.

Fast, Jan 1998. Salon Pukkilan Sinivuoren arkeologiset kaivaukset kesällä 1997. *Hakastarolainen* 31/1998:33-35.

Halinen, Petri 1997. Kaustisen Kankaan asuinpaikka ja punamultahaudat. *Muinaistutkija* 2/1997: 18-27.

Halinen, Petri 1999. Burial Practices and the Structure of Societies during the Stone Age in Finland. *Dig it all. Papers dedicated to Ari Siiriäinen*: 173-179.

Huurre, Matti 2001. *Kivikauden Suomi*. Keuruu 2001.

Katiskoski, Kaarlo 2003. The Cemetery and the dwelling site Vaateranta in Taipalsaari, southeastern Finland. *Suomen Museo* 2003: 81-125.

Luho, Ville 1961. Kokemäen Pispan kivikautinen asuinpaikka. *Suomen Museo* 1961: 5-34.

Luoto, Jukka 1988. Esihistoria. *Liedon historia* 1: 59-192.

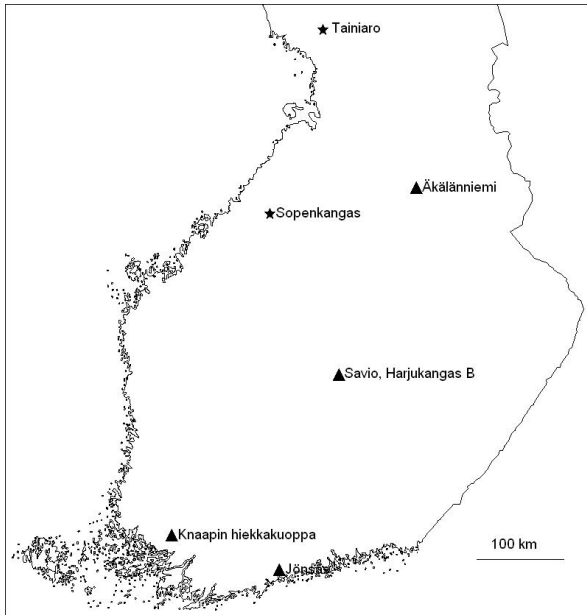
Miettinen, Mirja 1990. A Red-ochre Grave of the Comb Ware Period from Hartikka in Laukaa. *Iskos* 9: 39-47.

Miettinen, Mirja 1992. Laukaan Hartikan kivikautinen kalmisto. *Keski-Suomi* 19: 8-23.

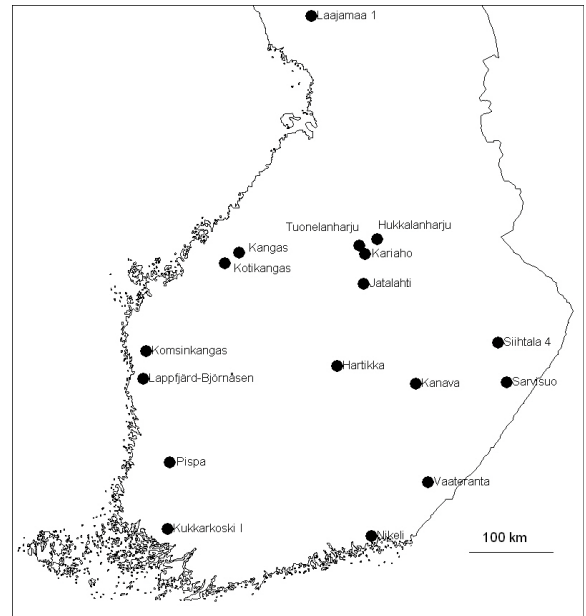
Mustonen, Riikka 2005. Joroisten Kanavan punamultahaudat. *Kentältä poimittua* 6: 19-30.

- Pihlman, Sirkku 1997. Esihistorialliset hautaukset Suomessa. *Vanhojen luiden kertomaa*: 8-28. Helsinki 1997.
- Räty, Jouko 1995. The Red Ochre Graves of Vaateranta in Taipalsaari. *Fennoscandia archaeologica* XII 1995: 161-172.
- Saksela, M. 1964. Limoniitti. *Otavan Iso Tietosanakirja* 5: 662.
- Schulz, Eeva-Liisa 1999. Red Ochre Grave at Äkälänniemi in Kajaani, North Finland. *Dig it all. Papers dedicated to Ari Siiriäinen*: 219-224.
- Torvinen, Markku 1978. Liedon Kukkarkosken kivikautinen kalmisto. *Suomen museo* 1978: 37-80.
- Vikkula, Anne 1986. The Stone Age graves of Nästinristi site in Laitila, SW Finland. *Suomen Museo* 1986: 5-17.

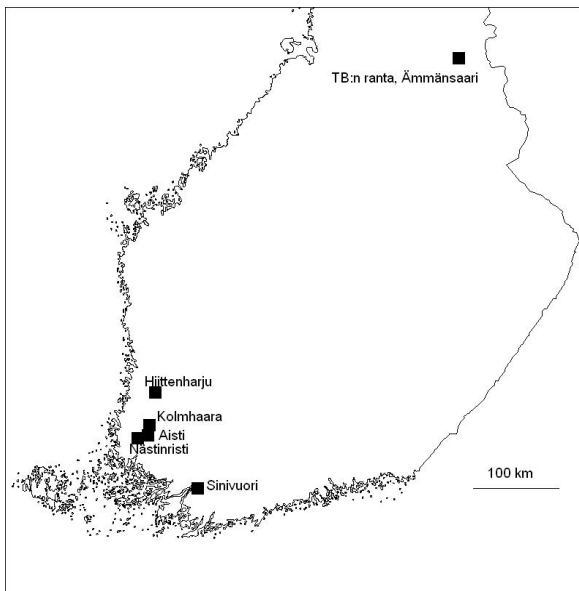
Liite 1

Kartta 1 (Leena Viskari)
Esikeraamiset ja varhaisen
kampakeramiikan ajan haudat
Suomen kartalla

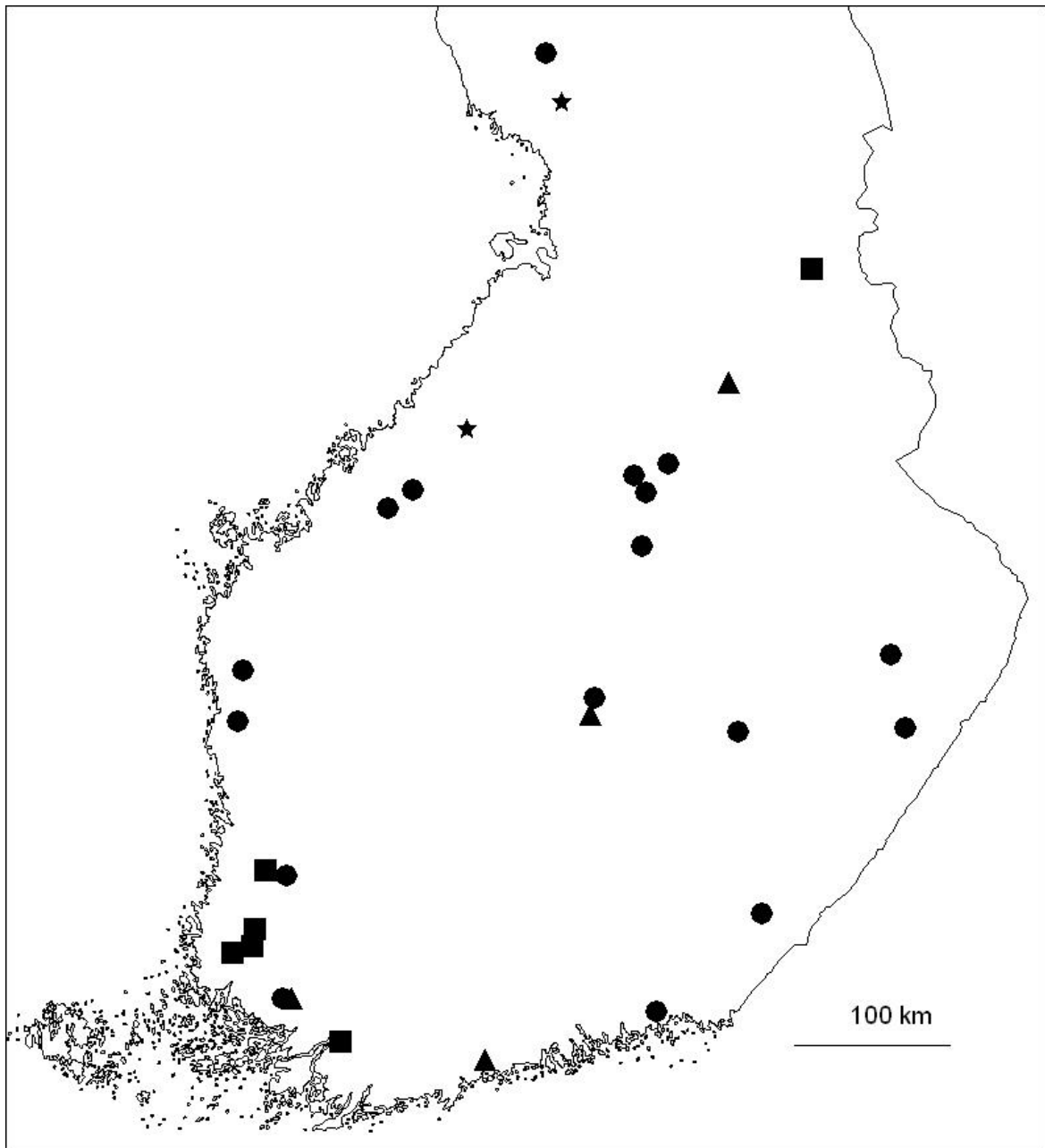

Kartta 2 (Leena Viskari)
Tyypillisen kampakeramiikan ajan
haudat Suomen kartalla

Kartta 3 (Leena Viskari)
Myöhäisen kampakeramiikan ajan
haudat Suomen kartalla.

- ▲ esikeraaminen aika
- ★ varhainen kampakeramiikka
- tyypillinen kampakeramiikka
- myöhäinen kampakeramiikka

Kartta 4 (Leena Viskari)
Esi- ja kampakeräamiset haudat
Suomen kartalla

- ▲ esikeraaminen aika
- ★ varhainen kampakeramiikka
- tyypillinen kampakeramiikka
- myöhäinen kampakeramiikka